

Budapest fennállása ezeréves évfordulójának megállapítása.

Budapest fennállása ezeréves évfordulójának és az ezzel kapcsolatos ünnepségek 1955-ben való megrendezésére vonatkozólag a Történettudományi Intézet szakembereinek az a véleménye, hogy az évfordulók megünneplésének kielégítő tudományos alapja nincs. Ilyen körülmények közt nem javasolható az ünnepségek évfordulóhoz kötött megrendezése. Ez azonban nem zárja ki az ünnepségek megrendezését. Az alkalmosszerűség indokolásaként lehet utalni az 1255-i eseményekre, de hangsúlyozva, hogy ezek csak egyetlen eseményt - noha fontosat - jeleznek a részeiben már régebben meglévő város fejlődésében.

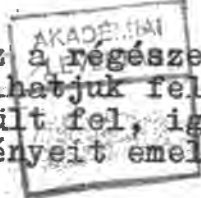
Az ezeréves évforduló tekintetében a történészek, régészek és nyelvészek között eltérések vannak a források értelmezésére vonatkozólag, ezért helyesnek tartanám, ha ebben a tekintetben meghallgatnók a különböző szakemberek véleményét.

Budapest hétszázéves és ezeréves emlékünnepeinek tervére vonatkozó feljegyzések.

Budapest Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága és népművelési állandó bizottsága IV.Béla 1255.oklevelét figyelembe véve 1953-ban 700 éves emlékünnepek méltó megtartására gondolt. Az évfordulóval kapcsolatban a tanács népművelési osztályához több javaslat jutott el a nagyközönség és a történészek részéről. Így javasolták pl.azt, hogy 1955-ben ünnepeljük Budapestnek, mint város fennállásának 700 éves évfordulóját. A 700 éves emlékünnap tervének felmerülésekor közöltem azt az álláspontomat, hogy a "700 éves Budapest" elnevezés a félreértés veszélyeivel járna, mert a nagyközönség Buda és Pest első településeinek kialakulását, vagy a városi funkciók első nyomainak megjelenését hinné 700 évesnek. Ezzel szemben pedig számos érv hozható fel, így pl. az 1244-es városi kiváltságlevél vagy pedig az, hogy már Rogerius is burgenses-nek nevezi a pesti lakosokat. A Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága kikérte az Akadémia Történettudományi Intézete véleményét, amely ebben a kérdésben ugyanerre az álláspontra helyezkedett.

Az 1255-ös oklevél véleményem szerint a budai vár felépülése egyik fontos dátumának tartható még akkor is, ha mint tudjuk, a nagy budai építkezések, /templomok, kolostorok/ tovább is tartanak. A budai vár 700 éves emlékünnepeire tehát gondolhatunk 1955-ben. Kétségtelen viszont, az évforduló jelentősége túlnő a vár felépítésének tényén. A budai vár kialakulása egész Budapest történetének döntő eseménye, mert ebből következik, hogy királyi székhely, a kormányzat és hivatalainak központja, majd fővárcs lesz. Így elképzelhető az is, hogy 1955-ben Budapest fővárossá alakulásának fontos kiinduló eseményét ünneplejük.

Budapest évezredes fennállásának kérdéséhez a régészeti eredmények felhasználásával a következő adatokat sorolhatjuk fel./Miután a millennium Pest fennállásával kapcsolatban merült fel, így különösen Pestre vonatkozó régészeti kutatások eredményeit emelem ki/.

Budapest három városmagja kialakulásának helyét, a rév két oldalát, Pestet, Tabánt és Óbudát az állandó lakottság oly mértékben pusztította el, hogy még a legnagyobb gondossággal folytatott régészeti kutatások sem járhattak biztos eredménnyel. Ennek ellenére rendkívüli jelentőségűeknek bizonyultak a belvárosi templom körül folytatott rendszeres feltárások 1932-44-ben. A feltárást indokolta az Erzsébet híd alapozásakor /1898/ lelt római kori saroktorony és a területen előkerült számos szórványos római emlék. Az eredmények a római kori castrum alaprajzának és korának megállapítása mellett Pest kialakulására is jelentékeny megfigyeléseket tartalmaztak. A belvárosi templom a castrum területén állott annak délkeleti sarkában. Az északi oldal egyik patkó alakú tornya pedig későbbi Árpád-kori javítás, illetve átépítés nyoma it mutatja. Ezen kívül a castrum első pusztulási rétege, valamint az erőszakos elbontások tanulságai alapján az ásatásokat értékelő feldolgozások azt a következtetést vonják le, hogy Anonymusnak az az adata hitelesnek fogadható el, mely szerint Taksony vezér a pesti várat az éppen beköltözött izmaelitáknak adományozta /Nagy Lajos: Pest város eredete. Tanulmányok Budapest múltjából III.1934.16.1., Nagy Lajos: Az Eskü-téri római erőd, Pest város Öse, Bp.1946.10.4.1. Könyvismertetése Nagy Tibertől Századok, 1947./ A Jankovich, Rómer és Salamontól feltételezett Árpád-kori vár tehát az a castrum lehetett az ásatások tanulságai alapján. Az izmaeliták letelepítésének az idejéről már Katona István azt a felfogását fejezte ki, hogy a letelepülés közvetlenül az augsburgi csata után következhetett be. /Hist. Critica pr. Hung. Decem 476.1./ E kiváló történész véleménye ellenére az az eszeréves évforduló időszertiségének legkevésbé bizonyítható pontja. Ha a castrum fennállását és így Anonymus állítását el is fogadjuk, a város kialakulásának megítélésénél legalább 10-15 éves tévedés lehetősége marad meg, bár ez egy évezred távlatából különleges jelentőséggel nem bír az évforduló alkalmosságára nézve.

Szükséges azonban, hogy az eddigi feltárások eredményeit hitelesítő ásatással ellenőrizzük, amint a szovjet kutatások tapasztalatainak hasznosításával, a budai vár feltárásánál kialakult precíz módszerek segítségével, a tudományos közvéleményünk nyilvánossága előtt folytatnánk le. Így esetleg fény derülne a korábbi feltárások nem egy kétes vagy homályos kérdésére, ellentmondására, melyeket a pár nappal ezelőtt tartott helyszíni vizsgálaton tapasztaltam. Így a castrum elpusztulásának időpontját lehetne tisztázni a római templom és a castrum római és középkori szintjének összevetéséből, a castrum különböző kori belső szintjének alakulásából és az esetleges leletekből. A castrumon folyt későbbi építkezéseket ugyancsak időhatárck közé lehetne szorítani és így Anonymus híradását kétséget kizáróan ellenőrizni. Ezzel párhuzamosan történeti kutatások is folytatandók volnának, így pl. az izmaeliták bevándorlásának valószínű idejét is meg kellene állapítani.

A pesti vár fennállásának fontos történeti dokumentumai is vannak. Idristi térképe 1153-ból a geografiailag megfelelő helyen tünteti fel "Pest Castru"-t. A castrum falainak Árpád-kori szerepére mutat az is, hogy a templom mellett elterülő sírmező, mely főleg halántékgyűrűs XI.-XII. századi sírokat zárt magába /Kálmán király érmével datálva/, a falakon túl nem látszott terjedni. Lehetséges tehát, hogy

mint templomfal nyert felhasználást egészen addig, míg a középkor folyamán le nem bontották. Lebontásával nagyobb tér szabadult fel és es a keletebbre kialakult térrel együtt a város főtere, központja lett. A pesti castrum középkori fennállására mutat tehát a templom elhelyezését kivül a város alaprajzának ez a fejlődése is. A XVII. század végi, XVIII. század eleji metszetek és térképek - melyek még nagy részben a középkori állapotot tükrözik - elemzése más helyen vár létezését nem valószínűsítene. Hozzátehető még az is, hogy várról XV.-XVII. századi leírások, oklevelek, ábrázolások sem emlékeznek meg nyilván azért, mert a castrum később a középkori várvivás kifejlődésével időszerűtlenné, további fenntartása értelmetlenné vált.

A különböző termelő övek között a legfontosabb révnél elhelyezkedő pesti település XI. századi fennállásáról már néhány többé-kevésbé hiteles forrás is megemlékezik, így a Képes Krónika az 1061-es év eseményeinél utal a pesti révre, a Gellért legenda is említi a "Portus Pest" et. A századi apátság alapító levele pedig a környék helységeiről emlékezik meg, így Csaba-Rákosáról, Gubacsról és Nyivegről /Ocsa mellett/. 1202-ben Imre király a pesti vásárvám felét a gyulaszigeti monostornak adja. 1171-ben a király pesti tartózkodásáról értesülünk. 1259. oklevél mint "prope villam veteris Pest"-ről emlékezik meg. A templom körül felfedezett temető pedig azt valószínűsíti, hogy a templom már a XI. században fennállott, erre mutat egy korai román oszlopfő lelete is.

A pesti jellegzetes révtelepülés másik oldaláról, a "minor pest" vagy kelenföldi településről kevesebb adatunk van. Itt viszont a szórvány emlékek teszik valószínűvé, hogy a XI. század első felében igen díszes román templom állott, talán az, ahol Gellértet először eltemették a legenda szerint. 1232-ben " . . . cives utriusque Pest . . . " szerepel és mindkét Pest plébániája.

Óbudára vonatkozó történeti adatok tanulságait mélyítik el ugyancsak a XI. század első felére keltezhető faragott emlékek, akantuszos oszlopok. A faragás stílusát, megmunkálását és a kőanyagot tekintetbe véve az is feltételezhető, hogy akkor Óbudán már nem is egy díszes faragott kőépület, templom állott. Az esetleg István királytól, de valószínűleg Pétertől alapított Szent Péter prépostság fontos szerepe, az I. Gézától alapított "Géza vására", mely világosan kitűnik II. Géza 1148. okleveléből, arra mutatnak, hogy Óbuda a XI. században már fontos település, egyházi központ. A legendás Fehéregyháza és a források mondáinak ide összpontosított eseményei, Ecilburg stb., ha tényeiben és lefolyásukban nem is foghatók fel igaznak, Óbudának a köztudatban létező ősi fennállására, fontos szerepére engednek következtetni, amit viszont a hitelt érdemlő adatok és régészeti emlékek is támogatnak. Budapest és környékén 17 helyen X. századi honfoglaláskori sírleletek kerültek elő, ami a korai megtelepülést igazolja. A sírleletek egy része viszont az itt talált szláv lakossággal hozható kapcsolatba, ami a korai mezőgazdasági várossá induló fejlődést magyarázza.

A történeti adatok és régészeti emlékek egybevetéséből azt a következtetést lehet vonni, hogy legalább a X. század második felében mindkét Pest és Óbuda későbbi városmagjában települések állottak már fenn.

Nem képzelhető el ugyanis, hogy a XI. század első felében mintegy egy csapásra az ország legszebb emlékeivel vetekedő kőépületek, templomok épültek volna minden előzmény nélkül. A XI. századi helyzet már korábbi szerves fejlődés eredménye lehetett. Ennek alapján az a felfogásom, hogy a főváros ezredéves emlékünnepe ha hitelesen nem is köthető egy évszámhoz sem, a történeti igazságtól sem térne el lényegében, ha az 1955-56 körül folyna le, miután a legvalószínűbb feltevés mégis az, hogy az augsburgi csatát közvetlenül követő időben fejlődött ki. A város tanácsának Végrehajtó Bizottsága a Történettudományi Intézet véleménye alapján azért gondolt az 1955. esztendőre, mert így hazánk felszabadításának tízéves, Budapest fővárossá fejlődésének nétszázéves és végül az első települések valószínű kialakulásának ezeréves évfordulóinak egybeesése helyes politikai és hazafias tartalommal telítődnek meg.

MAGYAR ENCIKLOPÉDIA SZERKESZTŐ BIZOTTSÁGA

Elnök:

Rusznayák István

Elnök-helyettes:

Mátrai László ✓

Tagok:

Andics Erzsébet ✓

Abrahám Ambrus ✓

Buzágh Aladár ✓

Fejér Lipót ✓

Fogarasi Béla ✓

Fülep Lajos ✓

Geleji Sándor ✓

Gombás Pál ✓

Ivánovics György ✓

Illyés Gyula

Jánossy Lajos ✓

Kodály Zoltán ✓

Ligeti Lajos ✓

Lukács György ✓

Manninger Rezső ✓

Németh Gyula ✓

Osztrovszki György ✓

Riesz Frigyes ✓

Schulek Elemér ✓

Szó Rezső ✓

Straub F. Brunó ✓

Szentágothay János ✓

Szőrényi Imre ✓

Törő Imre ✓

Vadász Elemér ✓

Varga József ✓

Magyar Enciklopédia Szerkesztősége.

Főszerkesztő: Kovács Máté a Debreceni Egyetemi Könyvtár vezetője

Szerkesztők: Az Akadémia osztályainak kijelölendő megbizottai.

A Könyvtári Tanács személyi változására javaslat.

Az Elnökség a Könyvtári Tanács Korábban kinevezett tagjai közül Tolnai Gábort és Erdey Lászlót ezen funkciójuk alól felmentette és ezzel a Tanácsban két hely megüresedett.

Javasoljuk, hogy az Elnökség Kovács Mátét és Fodor Gábort nevezze ki a két megüresedett helyre.

